

YİRMİNCİ YÜZYILIN BAŞLARINDA ANDIRIN

1. Giriş

Toplumların iktisadi ve sosyal gelişimini etkileyen faktörler içerisinde coğrafyanın büyük önemi vardır. İçinde yaşadığımız coğrafya kentlerin kaderini belirlediği gibi bizim de kaderimizi büyük ölçüde tayin eder. Yaşanılan çevrenin sunduğu imkanlar veya zorluklar bireyi, aileyi ve bütün bir toplumu şekillendirir.

Andırın taşıdığı yüksek beşeri sermayenin sunduğu imkanlar ile yaşanılan çevrenin zorluklarını yenmeye çalışan bir Anadolu şehridir. Andırın direnen kenttir.

Yirminci yüzyılın başı artık Osmanlı'nın son çeyrek asrıdır. Bu son çeyrek asır büyük çınarın belki de en uzun geçen yıllarına tekabül eder. Yedi iklim dört kıtada at koşturan Devlet-i Aliyye'nin tasfiyesine imza atan bir zaman dilimidir.

Böylesine zor bir dönemde bu küçük Anadolu şehrinin iktisadi imkanları üzerinde duracağız.

Osmanlının bize bıraktığı mebzul dokuman var. Salname adıyla 19 yy. ortalarında itibaren yayınlanmaya başlayan vilayet yıllıklarında Osmanlı şehirlerinin idari teşkilatına, iktisadi ve ictimai yapısına dair önemli bilgilere ulaşıyoruz.

İdari yapı gereği Maraş Sancağı ve Andırın ile ilgili bilgiler Halep Salmamesi'nde bulunmaktadır. 1867-1908 yılları arasında 35 kez yayınlanan Halep Salmamesi'nin bu gün tesbit ettiğimiz sayısı 33'tür. Neşredilen 2 adedi henüz tespit edilememiştir.

2. İdari Yapı

Andırın kazasının bağlı bulunduğu Maraş, 16. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar eyalet statüsünü korumuştur. Sancak statüsüne gerileyince kısa bir süre Adana, daha sonra da Halep Eyaleti'ne bağlanır ve Halep ve Urfa sancakları ile beraber eyaletin üç sancağından birini teşkil eder. Maraş'ın bağımsız bir liva olması 1915 yılında gerçekleşecektir¹.

Andırın 1907 sonlarına kadar kaza statüsünü korudu. Gelişmelere bağlı olarak II. Abdülhamid'in iradesiyle 1907 Kasımında Göksun kaza statüsüne yükselince, Andırın nahiye haline getirildi.

Göksun'un kaza olması talepleri 1899 da başlamış, 8 yıl sonra Sultan II. Abdülhamit Han'ın iradesi ile 15 Şevval 1325 (21 Kasım 1907) tarihinde gerçekleşmiştir. Andırın 21 Kasım 1907 tarihinden 1924 yılına kadar Göksun kazasına bağlı bir nahiye olarak idare edildi.

Göksun'un kaza yapılması, Andırın'ın nahiye tebdili meselesi 16 Kasım 1907 tarihinde Sadrazam Mehmet Ferit Paşa tarafından II. Abdülhamid Han'a şu şekilde sunulmuştur:

¹ 14 Rebiülahir 1333/1 Mart 1915 tarihli irade ile Maraş müstakil liva haline getirildi. BA, DH. İD, Dosya no:222, Gömlek no:21, Belge no:12.

Bâbiâli
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
3165

Devletlü Efendim Hazretleri

Dahiliye Nezareti Celîlesi'nin Şurâ-yı Devlet'e havale olunan tezkiresi üzerine Mülkiye Dairesi'nden bi't-tanzim leffen arz ve takdim kılınan mazbatada Haleb Vilayeti dâhilinde cesâmet ve ehemmiyet-i mevkiyesiyle beraber Zeytun ve Haçin kazaları dâhilinde vâki' olmak ve ahâlisi akvâm-ı muhtelifeden müteşekkil bulunmak cihetiyle hâiz-i ehemmiyet olan Göksun Nahiyesi'nin merkez-i kaza ittihâzı ve Andırın'ın birinci sınıftan nahiyyeye tahvili mûcib-i menfaat olacağı ve hükûmet konağıyla telgraf dairesinin ahali tarafından inşası deruhde edilip bu bâbda cihet-i askeriyece de mahzur olmadığı anlaşılmış olmağla ifa-yı muktezâsının taraf-ı vilayete li-ecli't-tebliğ nezâret-i müşârunileyhâya havalesi ve makâm-ı vâlâ-yı Seraskerî ile Maliye ve Defter-i Hakâni Nezâret-i Celîlerine ma'lumat i'tâsı lüzumu görülmüş olmağla ol babda her ne vecihle irâde-i seniyye-i cenâbı hilafet-penâhi şeref-südûr ve müt'eallik buyurulur ise hükm-i celîli infaz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim, efendim.

Fî 10 Şevval sene 1325 - Fî 3 Teşrîn-i Sânî sene 1323 [16 Kasım 1907]

Sadrazam

Ferid

Andırın'ın nahiye statüsüne gerilemesinin yankıları uzun sürdü. Bu süreçte köy muhtarları, imamlar, Ermeni temsilcileri kaza merkezinin Andırın'da kalması için birçok girişimde bulundular. Andırınlılar, 7 Ağustos 1906'da Dahiliye Nezâreti'ne yazdıkları dilekçede; Göksun'un Çerkez, Kürt ve Türk gibi farklı etnik yapıdan oluştuğunu, arazisinin yetersiz olduğunu, düşman saldırısı karşısında Andırın'ın daha önemli bir mevkide bulunduğunu, nitekim daha önce Ermenilerin Andırın'a saldırarak hükûmet binasını yaktıklarını ve firar eden halkın mallarını yağmaladıklarını belirttiler. İdari yapıda düşünülen bu değişikliğin yani Göksun'un kaza olması ve Andırın'ın nahiyyeye çevrilmesini Ermenilerin arzu ettiklerini, Ermenilerin Andırın'da üslenmek istediklerini, İskenderun ve Mersin iskelelerinden gelen Ermenilerin Zeytun'a buradan geçtiklerini ifade ettiler. Dilekçelerinde devamla Göksun'un Nacarlı, Cerit, Bozdoğan ve Afşar gibi eşkıyalıkla meşhur olan aşiretlerden oluştuğundan burada asayişin temin edilemeyeceğini ve Zeytun'da eşkıyanın durdurulamayacağını belirttiler. Göksun'ün siyasi yönden önemli bir mevkide olmadığı gibi, halkının etnik ve aşiret yapısı açısından karışık olduğuna ilişkin ortaya koydukları gerekçelerle Andırın'ın kaza olarak kalmasını talep edeceklerdir².

Andırınlı Ermeniler de Ermeni Patrikhanesi'ne 22 Eylül 1906'da verdikleri dilekçede Andırın'ın kaza olarak kalması için Patrikhane'nin yardımını talep ettiler. Dilekçede Andırın'a 50 köyün bağlı bulunduğu, mevkiisinin çok önemli olduğu, Andırın'ın kaza olarak kalmadığı takdirde eşkıya zulmüne karşı koyamayacaklarını, eşkıyanın zulmü karşısında ise Ermenilerin muhtemelen isyan edeceklerini ve böylece Andırın'da asayiş ve huzurun sağlanamayacağını belirttiler³.

² BA, DH.MKT., 1106/72; DH. TMK. S. 61/66.

³ BA, DH.TMK.S., 61/66.

Andırın kazası imamı Ahmet ve dokuz arkadaşının imzası bulunan 25 Eylül 1906 tarihli ve Sadaret'e gönderilen dilekçede ise, Göksun'un siyaseten kaza yapılmak istendiğini, Andırın'ın daha iyi mevkiide olduğunu, Andırın'a 81 köyün bağlı bulunduğunu, kaza statüsünün değiştirilmesi halinde Adana'ya bağlı Kadirli kazasına bağlanmak üzere müracaat edeceklerini belirtirler⁴.

Fakat Andırınlıların bütün bu teşebbüsleri idari değişikliğin önüne geçemedi. Nihayet idari değişiklik 15 Şevval 1325 (21 Kasım 1907) tarihinde onaylandı⁵.

Andırın halkı tabiatıyla bu değişiklikten hoşnut olmadılar. Andırın'ın tekrar kaza yapılması için birçok uğraş verdiler. 21 Temmuz 1912'de Andırın nahiyesi muhtarları telgrafla Sadaret'e (başbakanlık) dilekçe gönderdiler. Bu dilekçelerinde benzer argümanları dile getirdiler. Andırın'ın, Göksun'dan daha gelişmiş olduğunu belirttiler. Göksun'un Andırın'a 30 saat mesafede olduğu, üstelik yolların kış mevsiminde altı ay kar yüzünden kapalı kaldığı, bu durumda bağlı bulunan 53 köy ve Andırın halkının idari ve hukuki işlemlerini yürütmekte zorlandıkları, bu işler için Göksun'a giderken canlarından bezdiklerini dile getirerek Andırın'a tekrar kaza statüsünün iadesini istediler⁶. Sadaret aynı gün gelen telgrafi değerlendirmiş, Dâhiliye Nezaretî'nden Andırın nahiyesinin problemlerinin halledilmesini istemiştir. 22 Temmuz 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti de sözkonusu bu problemin araştırılarak halledilmesi talimatını Halep vilayetine göndermiş, Sadaret makamı konuyu yakından takip etmiştir⁷.

21 Temmuz 1912'de Andırın nahiyesi muhtarlarının Andırın'ın tekrar kaza haline getirilmesi için Sadaret'e gönderdikleri telgraf

⁴ BA, TMK.S., 61/66.

⁵ BA, İ.DH, nr. 1460/1325. L/17.

⁶ BA, DH.İD., 144-1/24.

⁷ BA, DH. İD, nr. 144-1/24. İdari statüdeki değişiklik ile ilgili daha ayrıntılı bilgi ve belgeler için bkz, S.Öztürk-A.Sarıkaya; Göksun Tarihi, İstanbul 2010, s. 111-117.

Retransmission ou Expédition		RECEPTION	
N° d'expédition	Date	Date	N° d'ordre
100	10/10/100	10/10/100	100

De Pour Moudy
N° Mols Date Mois
Voie Indic. Eventuelles

(5)

حضرت میرزا محمد علی
قصد بخدمت دربار قضا خانانہ اور اولیادہ اولادہ اندر یہ قضای
مدعی سرکار محمد رفیع ای ای اولیادہ تسلیم شد خطری ایچ کوکسوت
نقل ایچ بوراسی صاحب حال قلب اولیادہ کوکسوت اندر یہ مرکزہ اولیادہ
حدودہ اولیادہ سمت ماسک اولیادہ عدوہ نفوی ویر کوکسوت قضا
بدرین کوکسوت قات قات قات قات قات قات قات قات قات قات قات
مدیستہ علی الحفظ کوکسوت اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات
بازر مدیستہ علی الحفظ کوکسوت اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات
فی حکم قضا اولیادہ حکم قضا اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات
لیجہ مدیستہ علی الحفظ کوکسوت اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات
نہی مدیستہ علی الحفظ کوکسوت اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات

220

D.H. 144-1/24

Retransmission ou Expédition		RECEPTION	
N° d'expédition	Date	Date	N° d'ordre
100	10/10/100	10/10/100	100

De Pour Moudy
N° Mols Date Mois
Voie Indic. Eventuelles

حضرت میرزا محمد علی
قصد بخدمت دربار قضا خانانہ اور اولیادہ اولادہ اندر یہ قضای
مدعی سرکار محمد رفیع ای ای اولیادہ تسلیم شد خطری ایچ کوکسوت
نقل ایچ بوراسی صاحب حال قلب اولیادہ کوکسوت اندر یہ مرکزہ اولیادہ
حدودہ اولیادہ سمت ماسک اولیادہ عدوہ نفوی ویر کوکسوت قضا
بدرین کوکسوت قات قات قات قات قات قات قات قات قات قات قات
مدیستہ علی الحفظ کوکسوت اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات
بازر مدیستہ علی الحفظ کوکسوت اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات
فی حکم قضا اولیادہ حکم قضا اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات
لیجہ مدیستہ علی الحفظ کوکسوت اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات
نہی مدیستہ علی الحفظ کوکسوت اولیادہ بعد صاحبہ بربر ای قات

220

D.H. 144-1/24

Telgrafnâme

Mahreci: Andırın

Huzur-ı Celîl-i Sadâret-penâhî'ye

Kırk beş seneden beri kaza hâlinde idare olunmakda olan Andırın Kazası hükûmeti **Meşrûticilerden** (?) iki ay evvel Mâbeyn müntesiblerinin hâtırı için Göksun'a nakil ile burası nahiye hâline kalb olundu. Göksun'un Andırın merkezine on beş müntehâ-yı hududuna otuz saat mesafesi olmasına aded-i karye, nüfus, vergi, letâfet-i mevkiiyece Andırın'ın Göksun'a kat kat fâik bulunmasına nazaran bundaki isabetsizlik, adaletsizlik ale'l-husus Göksun yolunun bu'd mesafesiyle beraber altı ay karla kapanarak müracaatdan külliyyen mahrum kalmak yüzünden hukuk-ı meşrû'a ve kanuniyemizin mahv-ı hayatı gibi hüküm-fermâ olan hükûmetsizlik elli üç karyeden ibaret olan Andırın ahali-i mutî'a ve mazlûmesini canından bî-zâr etdi. Kazanın iadesiyle hukuk-ı meşrû'amızın te'mini müsted'â şimdiye kadar livâ vilâyeti makam-ı âidine mükerreren vuku bulan müracaatımız isgâ olunmamakla beraber ahvâl-i felâket-iştimalimizin tedkikine bile tenezzül buyurulmaması me'yûsiyetimizi bir kat daha teşdîd eyledi. Daha ziyâde sabır ve tahammüle tâkatımız kalmamış bu yüzden kaybolan hukuk-ı meşruamız gayr-i kabil-i telafi bir hale gelmiş olduğundan bâb-ı adalet-meâba bir kere daha dehâlet ediyoruz. Şayed hukuk-ı mağsûbemizin iadesi suretiyle kurbanı olduğumuz felâketden sâye-i meşrûtiyetde tahlîsimize müsâra'at buyurulmaz ise tevellüd edecek mes'uliyetden nasıl tahlîs-i girîbân edeceğinizi artık hükûmet düşünsün. Cevaba şiddetle intizâr ediyoruz. Ferman.

8 Temmuz sene 1328 / [21 Temmuz 1912]

Takvalar Müste'ciri	Kabaağaç Muhtarı İbrahim Ali	Umum ahali nâmına Andırın Kasabası Muhtarı Mehmed	Mehmed Halil ve Boğazören Muhtarı
------------------------	------------------------------------	--	--

Kaynak: BA, DH.İD, nr.144-1/24.

Uzun süren mücadeleler sonucunda 13 Mart 1924 tarihinde Andırın tekrar kaza yapılmıştır⁸. Kaza teşkiline dair kanun metni aşağıdadır;

Süleymanlı kazasının Andırın kazasına tahviline dair

Madde 1-Süleymanlı kazası teşkilatı Andırın'a nakl ile nâmı Andırın kazasına tahvil edilmiştir.

Andırın nahiyesi teşkilatı Süleymanlı'ya nakl ve ihtiva eylediği karyeler ile nahiye halinde Göksun kazasına ve Süleymanlı kazası teşkilatının Andırın'a nakli dolayısıyla Süleymanlı ile irtibatı kalmayan Fırnis nahiyesi de Maraş merkez kazasına rabt edilmiştir.

Madde 2- İşbu kararname tarih-i tebliğinden itibaren mer'îdir

Madde 3- İşbu kararnamenin icrasına Dahiliye Vekaleti me'murdur.

(سليمانلى) قزاسنىك (آدرىن)

قزاسنه تحوّل بانه د ر

ماده ۱ — (سايمانلى) قزاسى تشكىلاتى
(آدرىن) نه نقل ايله نامى (آدرىن) قزاسنه
تحوّل ايدلمشدر .

آدرىن ناحيهسى تشكىلاتى (سايمانلى) يه
نقل واحتوا ايلدىكى قريه لر ايله ناحيه حالنده كوكسون
قزاسنه و (سليمانلى) قزاسى تشكىلاتنىك (آدرىن) نه
نقلى طولايىسپاه سايمانلى ايله ارتباطى قالىيان (فرنىس)
ناحيهسى ده . (مريض) مركز قزاسنه ربط
ايدلمشدر .

⁸ Resmi Ceride, sayı 65, 7 Şaban 1342, 13 Mart 1340 Perşembe/ 13 Mart 1924.

ماده ۲ — اشبو قرارنامه تاریخ تبايفندن
اعتباراً مرعيدر .
ماده ۳ — اشبو قرارنامه نك اجر اسنه داخله
وكاتى مأموردر .

Kaynak: Resmi Ceride, Sayı 65, 7 Şaban 1342/ 13 Mart 1340 Perşembe/ 13 Mart 1924.

1867 yılında Andırın kaza olmakla beraber müdür ve naib ile yönetiliyordu. Kaza idare meclisi ve Deavi meclisi bulunuyordu. 1868 yılında Andırın'a kaymakam tayin edildi. Kaza statüsünde iken 1867-1908 yılları arasında Andırın'da görev yapan kaymakamların listesi aşağıdadır:

Tablo: Görev yapan kaymakamlar

1867: Şakir Efendi (Müdür)	1891: Abbâs Efendi, <i>Sâlise</i>
1868: Veliyyüddin Efendi	1892-3: Abdurrahman Efendi
1869: Said Efendi	1894: Kaymakam Vekili İmam Bey
1870: Said Efendi	1895: İsmail Hakkı Efendi
1871: Ahmed Efendi	1896: Ali Fehmi Bey (Osman Fehmi Efendi)
1872: Bekir Bey	1897: Mehmed Ziyaeddin Efendi
1873: Ali Atâ Efendi	1898: Nuri Efendi
1876: Reşid Efendi	1899: Nuri Efendi
1878: Rifat Efendi	1900: Kaymakam, münhal
1881-2: Ali Atâ Efendi	1901: Mahmud Celâleddin Bey
1882-3: Atâ Efendi	1902: Hacı Ali Rıza Efendi
1884: İzzet Efendi	1903: Hacı Ali Rıza Efendi
1885-6: İzzet Efendi	1904: Nasrullah Bey
1887: Osman Efendi	1905: Mehmed Lütfi Bey
1888: Mahmud Bey	1906: Mehmed Lütfi Bey
1889: Mahmud Bey	1908: Ali Fehmi Efendi (Göksun kazası)
1890: İsmail Hakkı Bey	

Kaynak: Halep Salnameleri, ilgili yerler

Kazanın merkezi 1867-1908 arasında değişikliğe uğramıştır. Bu yıllar arasında zaman zaman Kesme köyü ve Geben, Andırın kaza merkezi olmuştur. 1867 yılında kaza merkezi Kesme köyü, 1286/1869 da Andırın, 1303/1886 de Geben, 1321/1903 den sonra Andırın kaza merkezi idi.

1906 yılında Andırın'a bağlı 48 köy vardı. Bu köyler; Çiçekli, Boztopraklı, Akpınar, Babekli, Takvalar, Kabağağaç, Sarıdânişmend, Karamanlı, Bektaşlı, Abazalı, Fatmalı, Ağcakoyunlu, Acemli, Kesim, Tokmaklı, Arablar, Kızık, Anacık, Gökahmedli, Bahadırılı, Kayıkcı, Mollamehmedli, Kuzgun, Köleli, Tartatlı, Sumaklı, Boynuyoğunlu, Bostanlı, Boğazören, Çamurluk, Soğancılar, Balık, Efrağızlı, Darıovası, Orçan, Mitilemirler, Çukadarlı, Kabakesme, Davarlar, Torun, Haciveliuşağı, Gökçeli, Şuyulğı, Bunduk, Sisne, Geben, Tavidli, Kürtler.

Ayrıca bu tarihlerde Göksun da buraya bağlı olduğu için Göksun'un 33 köyü ile beraber toplam 81 köy bulunuyordu.

1906 yılına gelindiğinde geçen kırk yıl içinde idari düzenlemeler yapılmış ve kaza idare meclisinde

tabi azalar ve seçilmiş azalar bulunuyordu. Tabi azalar: Nâib Mehmed Efendi, Müftü Mustafa Efendi, Mal Müdürü Mehdi Efendi, Tahrîrât Kâtibi Hanifi Efendi. Seçilmiş azalar: Mehmed Ağa, Hacı Efendi, Agop Ağa, Karabet Ağa idi. Seçilmiş azalar içerisinde iki müslüman, iki gayrimüslim bulunuyordu. Bu tarihte kazanın Mal Kalemi, Tahsil Heyeti, Bidayet Mahkemesi, Şeri Mahkeme, Maarif Komisyonu, Nüfus İdaresi, Ziraat Bankası, Telgraf Ve Posta İdaresi, Reji İdaresi vardı.

3. Nüfus

20. Yüzyıl başlarında Andırın nüfusu 20 bin civarındadır. 1900-1906 arasında nüfusta önemli bir artış gözüküyor. 1900-6 arasında artan nüfus 1355'dir. Toplamda % 7.3 lük artış gerçekleşmiştir. Gayrimüslim nüfus % 14-15 civarında kalmıştır.

Tablo: 20. yy. Başlarında Andırın Nüfusu

Tarih	Nüfus
1318/ (1 Mayıs 1900 - 19 Nisan 1901)	18556
1319/ (20 Nisan 1901 – 9 Nisan 1902)	19117
1320/ (10 Nisan 1902 – 29 Mart 1903)	19399
1321/ (30 Mart 1903 – 17 Mart 1904)	20292
1322/ (18 Mart 1904 – 7 Mart 1905)	20317
1323/ (8 Mart 1905 – 24 Şubat 1906)	20164
1324/ (25 Şubat 1906 – 13 Şubat 1907)	19911

4. Eğitim, dinî, ticari ve sınai müesseseler

1876 yılında Andırın kazasında, hükümet konağının yanısıra 8 câmi, 10 mescid, 8 kilise, 16 sıbyan mektebi, 2 hristiyan mektebi, 9 dükkân, 47 su değirmeni, 6 boyahâne, 3 bağ, 10 bahçe, 2 fırın vardı.

1906 yılına gelindiğinde hükümet konağı, 2 karakolhâne, 15 câmi, 5 sıbyân mektebi, 1 Ermeni kilisesi, 1 protestan mektebi, 4 medrese, 3340 hâne, 5 han, 72 dükkân, 9 değirmen, 5 fırın, 3 adet tahta hızarı fabrikası (kereste atölyesi), 2 kahvehâne, 3 anbar, 1 debbâğhâne vardır. Bunlardan hükümet konağı, 1 karakolhâne, 2 kahvehâne, 3 medrese, 1 fırın Andırın merkezde, diğerleri Göksun nahiyesi ve bağlı köylerinde bulunuyor idi.

Kazada ilk ve orta düzeyde okullar bulunuyordu. İlkokul sıbyan ve ibtidai mekteb, ortaokul ise rüşdiye adı altında kaydedilmişti. Kazada kadim usûlde medrese eğitimi de yapılıyordu.

1293/1876 yılına ait verilerde 16 sıbyan mektebi ve 2 hristiyan mektebi vardı. 1303/1886 de kazada 15 mekteb, 2 medrese, 7 tekke bulunuyordu. 1300/1883 ve 1302/1885, 1307/1890 yıllarına ait verilerde İslam sıbyan mekteblerinde okuyan 200 talebe olduğu belirtilmiştir. Aynı yıllarda, Medâris-i İlmîye-i İslâmiye adı altında 5 medrese ve bu medreselerde okuyan 10 talebe vardı. Bu medreseler kadim usûlde eğitim faaliyeti yürüten kurumlar idi. Talebe azlığı dikkat çekmektedir.

1318/1900 de “Mekteb-i Rüşdiye” olduğu kayıtlı ve hoca kadrosunun münhal yani boş olduğu gözüküyor. 1321/1903’de ise okulun ismi “Mekteb-i Rüşdî-i Mülkî” idi. 1322/1904 de 5 sıbyan mektebi, 1 protestan mektebi, 1323/1905 de Sultan Abdülhamid’in ismine atıfla Hamidiye İbtidai Mektebi yani İlkokulu vardı. Muallimi Mustafa Efendi idi. 15 talebesi vardı. 1906 yılında 5 sıbyân mektebi, 1 protestan mektebi ve 4 medrese eğitim veriyordu.

5. Ekonomi

1906 yılına ait bir kayıt, kazanın iktisaden kalkınmasının güçlüğünü şöyle ifade eder: “*Andırın’ın merkez-i kazâ ciheti gâyetle taşlık ve ormanlıktan ibâret ve çayır mahalli olduğundan terakkî meziyetinden ârîdir*”. Diğer taraftan Göksun ile ilgili şu yorumu yapar: “*Göksun Nâhiyesi Tâcirlü ve Bozdoğan aşîretlerinin yaylası, Sivas ve Kayseriye’ye giden kârbân ve yolcuların güzergâhı ve Elbistan ile Aziziye’ye araba işlemekte olduğundan kâbil-i terakkidir*”⁹.

Bu coğrafi kısıt ve çevre şartlarıyla birlikte kazada tarım ve hayvancılık ana faaliyet dalıdır. Bu özellik ülke ekonomisine de hakimdir. İlçede buğday, arpa, karkuz, çavdar, burçak, gilgil, darı, pamuk, tütün, çeltik, bakla, fasulye, susam, nohud, mercimek, yer elması, kavun, karpuz, kabak, üzüm, şeftali, elma, armud, nar, erik ve ceviz yetiştiriliyordu. Bu ürünler kaza içerisinde tüketiliyordu. İncelediğimiz salnameler içinde 1869-1873 yıllarında kazanın tarımsal yapısı ve hayvancılığı konusunda ayrıntılı cedveller hazırlanmıştır. Örnek olarak 1873 yılına ait verileri incelediğimizde bitki tarımı yapılan tarım araziler, çayır, ormanlık alanlar ve nadasa bırakılan (felahat) önemli yer tutmaktadır. Dutluk, bağ, zeytinlik yok denecek kadar azdır. Maraş merkez, Hassa, Bulanık, Andırın, Zeytun, Elbistan, Pazarcık’dan oluşan Maraş sancağı geneli içerisinde Andırın’ın tarım alanları % 5 civarındadır (düzeltilmiş toplama göre % 3.4).

Tablo: 1873 yılında tarım alanları

	Çayır	Orma n	Arâzî-i Hâliye	Arâzî-i Mezrû’ a	Bostan ve Bağçe	Dutluk	Bâğ	Zeytunl uk	Felahât Tarla
	Dönü m	Dönü m	Dönü m	Dönü m	Dönü m	Dönü m	Dönü m	Dönü m	Dönü m
Andırın	25.000	26.000	2.000	25.000	0	150	250	120	27.000
Sancak Yekunu	35.625	245.749	51.082	237.755	2.136	473	42.900	285	549.610
Düzeltilmiş Yekun			(49.082)	397.755		(507)			546.610

Kazada tarım üretimi ise aşağıda tabloda gösterilmiştir. Toplam tarım üretiminin sancak içerisindeki payı % 2.4 dür. Tarım ürünleri içerisinde darının payı % 16, tütün % 11, kırmızı biber % 32, incir % 9, Armud % 15 dir. Buğdayın payı ise % 2.6 dır.

Andırın’da 1873 ile 1926 ve 1927 yıllarındaki buğday ve arpa üretimi mukayese edildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır. Kaza genelinde 1873 yılında 768, 1926 da 1.080, 1927 yılında ise 216 ton buğday üretilmiştir. Arpa ise sırasıyla 76.5, 400 ve 939 ton üretilmiştir¹⁰.

⁹ 1322 Tarihli Halep Vilâyeti Salnamesi için bkz. Said Öztürk, Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı, İstanbul 2006, c. 2, s. 578, 805.

¹⁰ 1925-1926-1927 Yılları Devlet Salnameleri

Kazada tarımsal üretim içinde bir kısım sınai bitkilerden ürün sağlanmaktadır. Kökboya, mahmude, alaçehre, çehri, mahleb, çörekotu, kişni, kimyon, sakız, mazı, palamut, ipek kozası gibi.

Meyve ve sebze türünden; İncir, ceviz, fındık, keçiboynuzu, nar, elma, ayva, armut, kavun-karpuz, soğna, sarımsak, üzüm.

Bu ürünler içinde alaçehri, kırmızı biber, incir, ceviz, nar, armut, kavun-karpuz, soğan, sarımsak, üzüm tarım ürünleri içinde belli ağırlığı olan ürünlerdir. Alaçehrinin sancak genelindeki üretim payı % 52, kırmızı biberin % 32'dir.

Tablo: 1290 / 1873 yılında tarım üretimi

	Keyl-i Âsitân e	Kg		Kıyye	Kg		Kıyye	Kg
Buğday	30.000	768.000	Yer Elması	10	13	Sakız	20	26
Arpa	3.000	76.800	Pamuk Kozası	3.800	4.864	Kırmızı Biber	1.200	1.536
Korkuz	75	1.920	Duhan	5.000	6.400	Mazı	15	19
Çavdar	245	6.272	Arı Kovanı	1.000	Adet	Palamud	120	154
Burçak	850	21.760	Bal	500	640	İncir	500	640
Darı	6.000	153.600	Balmumu	140	179	Ceviz	1.000	1.280
Sisam	140	3.584	Yapak	650	832	Fındık	20	26
Pirinç	1.500	38.400	Keçi kılı	8.000	10.240	Keçiboynuzu	25	32
Bakla	8	205	Deve Yünü	55	70	Nar	500	640
Fasulye	9	230	Kök Boya	15	19	Elma	50	64
Nohud	100	2.560	Mahmûde Otu	210	269	Ayva	50	64
Mercimek	200	5.120	Alaçehri	500	640	Armud	500	640
			Çehri	60	77	Kavun - Karpuz	5.000	6.400
			Mahleb	500	640	Soğan	1.000	1.280
			Çörekotu	50	64	Sarımsak	500	640
			Kişniş	250	320	Üzüm	9.000	11.520
			Kimyon	30	38	İpek Kozası	50	64

1873 yılında kazanın hayvancılık kapasitesi sancak geneline oranla büyük baş ve yük hayvanlarında % 14, kümes hayvancılığında % 8'dir. Kazada arıcılık yapılmakta, bal ve balmumu elde edilmekte, hayvancılıkta et ve sütün dışında hayvanın kılından ve yününden faydalanılmaktadır. Kazanın bu tarihteki koyun, keçi, inek, manda, öküz, at, beygir, kısarak gibi et, süt ve yük hayvancılığının kapasitesi 1926

yılından daha yüksektir. Kumes hayvancılığında 1926 yılı daha yüksektir¹¹. Bu kapasite düşüşünün, savaşlar, kuraklık, göç gibi bir çok sebebi vardır.

Kazada iki ormanlık alan bulunmaktadır.

Tablo: 1873 yılında hayvan varlığı

		Adet			Adet
Çift Hayvânât	Manda	220	Damızlık Koyun	Koç	300
	Öküz	2.400		Dişi Koyun	5.500
Damızlık Manda	Erkek Manda	120		Kuzu	1.200
	Dişi Manda	200	Damızlık Keçi	Teke	500
	Velan (Malak)	200		Dişi Keçi	30.000
Damızlık Karasığır	Boğa	470		Oğlak	25.000
	İnek	3.150	Koşum	Ânek (Bargir)	450
	Dana	1.350		Katır	2
Damızlık Hergele	Aygır	15		Deve	150
	Kısarak	600		Merkeb	260
	Tay	450		Tavuk ve Horoz	7.250
				Hindi Tavuğu ve Kaz	700

Kaza genelinde kısmen zenaat üretimi de görülmektedir; kilim, alaca, aba, şalvar, çuval, bez imal edilmekte, bu mamuller kazada ve Maraş, Adana, Elbistan gibi kentlere arzedilirdi. Göksun'da Çerkezler tarafından savatlı gümüş işleri imâl olunurdu.

6. Kaza Bütçesi

Andırın'ın 1900 sonrası 6 yıllık bütçe gelirlerinin seyri şöyle gelişmiştir. 1900 de toplam 488.300 kuruş gelir, 1906 yılında 762.588 kuruşa yükselmiştir. Vilayet toplam kamu gelirleri içindeki payı ise % 10.1-12.2 arasında değişmektedir. Gelir kalemleri Aşar bedeli, Ağnam ve deve rüsumu, Bedel-i askeri, Emlak ve Temettu vergisi ve diğer gelirlerdir. Aşar geliri zirai üretim geliri olup (1925 yılında kaldırıldı¹²), toplam gelir içindeki payı % 38.9-52.5 arasındadır. Hayvancılık geliri ise % 23,7-% 34,8 arasındadır. Kazada bütçe gelirleri içinde tarım ve hayvancılığın payı %69-76.2 seviyesindedir.

Giderler ise 87.500 kuruş olup sabittir. Toplam vilayet giderleri içindeki Andırın'ın payı ise % 8.7 ile sabittir. Kamu giderleri Maliye, Adliye, Dahiliye ve Şer'îye olmak üzere dört kalemdedir toplanmıştır.

Aşardan toplanan hasılat 1900'de 190.000 kuruştan 1906 yılına gelindiğinde 400.000 kuruşa yükselmiştir. Hayvancılıktan sağlanan hasılat ise aynı yıllar içinde 170.000 kuruştan 181.000 kuruşa çıkarak daha yavaş artmıştır. Aşar gelirlerinin yükselmesi doğrudan zirai üretimin artışı ile ilgilidir. Aşar gelirini yukarıya çeken diğer bir etmen ise 1321/1903 tarihli nizamnameye göre nisbet % 12.5, yani

¹¹ 1925-1926-1927 Yılları Devlet Salnameleri

¹² Aşar 1925 yılında kaldırılınca yerine mahsulat-ı arziye vergisi konulmuş ve ayrıca binde altılık eski arazi vergisi oranı sekiz kat artırılmıştı. İlave olarak hayvan başına alınan sayım vergisi yükseltilmiş, köylü küçük üretici korumasız halde, piyasa ile devlet arasında sıkışıp kalmıştır. Bkz. İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara 1983, s.220; Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul 1994, s. 373.

sekizde bire çıkarılmasıdır.

7. Kazada kullanılan ölçü ve tartılar

Kullanılan ölçü ve tartılar tas, kıyye, sümün, batman, nüki olup bölgesel farklılıklar göstermektedir. Bu ölçülerin ayarları buğday tartısı hesabı üzere takdir olunmuştur. Diğer tarım ürünlerinde farklılık arzeder. Andırın'da geçerli ölçüler şunlardır:

1 Tas	:	6 Kıyye
1 Kıyye	:	400 Dirhem
10 Kile	:	8 Sümün
1 Sümün:		10 Kıyye
1 Batman:		12 Nüki
1 Nüki	:	200 Dirhem

8. Sonuç yerine

Andırın, 20. yy başlarında idari sorunların başı çektiği bir dizi güçlüklerle başetmek zorunda kalmıştır. 1907 yılında Göksun'un kaza olmasıyla nahiye statüsüne geriler ve bu idari yapı 1924 yılına kadar devam eder. Zaman zaman kaza merkezinin Andırın yerine Kesme köyü ve Geben'in olması, kaza merkezinin gelişmesini etkilediği söylenebilir. 1903 yılından sonra Andırın kaza merkezi olur, ancak bu durum kısa sürer 1907 Kasımında Göksun'a bağlanır. Sancak içinde kazanın tarım alanlarının payının 1873 yılında % 5, üretimin ise % 2.4 gibi bir paya sahip olması tarım kapasitesinin kısıtlı olduğuna işaret eder. Kazanın hayvancılığa elverişli olması dolayısıyla et-süt ve yük hayvancılığının sancak içindeki payı % 14, kümes hayvancılığının ise % 8 lere ulaştığı görülmektedir. Tarım üretiminde göreceli olarak hayvancılığa kıyasla yüzyılın başlarında iyileşme görülür. 1900 den 1906 yılına gelince bütçe gelirleri içinde aşar vergisi 190 binden 400 bine çıkmış, hayvancılıktan sağlanan hasılat ise 170 binden 181 bine çıkmıştır. Aşar gelirlerinin yükselmesi tarım üretiminin arttığını gösterir.

Osmanlı Salnâmelerinde Andırın Kazâsı (1284-1326 / 1867-1908) adlı eser okuyucu ile buluştuğunda Osmanlının son elli yılına tekabül eden bir dönemde Andırın'ın daha birçok bilinmeyenine tanık olacağız.

۷۶		۷۷	
قطر الميراث		قصاصات	
قامقام علي عطا افند		قامقام حاجي بك	
نايب محمد سعيد افند	مقبض محمد قز	مال مدير محمد قز	مال مدير حافظ افند
مجالس عرو		مجالس عرو	
رئيس قاسم	رئيس ناس	رئيس محمد افند	رئيس محمد افند
طوق طوق	طوق طوق	طوق طوق	طوق طوق
مها القمينا	مها القمينا	مها القمينا	مها القمينا
وارد اوعا	وارد اوعا	وارد اوعا	وارد اوعا
محكمة شورى كاتبي عماد الدين		محكمة شورى كاتبي عماد الدين	
منايع محمود محمد افند		منايع محمود محمد افند	
رئيس طوق دي اعا		رئيس طوق دي اعا	
قاسم	حسن	قاسم	حسن
مصدق	مصدق	مصدق	مصدق
سور كسور داجي مديري نوري بك		سور كسور داجي مديري نوري بك	

1290 / 1873 tarihli Halep Salnamesinde Andirin kazasının bulunduğu kısım